

DAGENS FRÅGOR

Valet i Västtyskland

Jordskredet till förmån för C.D.U. år 1953 betraktades både av vän och fiende som en engångsföreteelse. Under de år, som följt sedan dess, fick många tyskar en känsla av att det vore nyttigt med ett ombyte. Intet parti, sades det, som suttit åtta år vid makten, undgår korruption, nepotism, slapphet och maktmissbruk. Den tyska demokratin ansågs också vara i så ringa grad konsoliderad, att den icke hade råd, att socialdemokraterna drevs ut till en steril opposition av samma typ som det republikanska partiet i USA utövat under Roosevelts tid. S.P.D. hade inför allt detta reella chanser. Klokt nog sökte det taga så lätt som möjligt på frågan om en socialisering av delar av näringslivet. Partiet gjorde emellertid misstaget att starta sin valkampanj för tidigt och icke riktigt kunna bestämma sig för vilket tema det skulle koncentrera agitationen på. Händelserna i Ungern skakade vidare dem, som invaggat sig i förhoppning om att co-existensen vore äkta. Socialdemokraterna laborerade efter Budapest förgäves med försvarsfrågan. Priserna var ett verksammare argument. Men när 18 vetenskapsmän framlade en appell i atomfrågan i våras föll det stora oppositionspartiet för frestelsen att göra deras sak till sin. Följden blev att man så länge talade om atomfrågan, att allmänheten grundligt tröttnade på denna.

När C.D.U. började valkampanjen den 29 juni, hade socialistpartiet i praktiken redan pumpat ut sig. Under Adenauers trummeld måste de övergå till defensiven och börja förklara, vad

de i själva verket menade och dementa motståndarnas olika påståenden. Det var för Konrad Adenauer ingen större svårighet att påvisa inkonsekvenserna i oppositionens inställning. Med stor effekt kunde han erbjuda sina åhörare 1 000 mark kontant, om de blott kunde förklara, vad socialisterna egentligen menade.

På regeringssidan hade kanslern en dominerande ställning. Mot honom hade S.P.D. föga att ställa upp. Erich Ollenhauer är en klok, välbalanserad och rättskaffens person, som förde en väsentligt sakligare valkampanj än sin store motståndare. Men Ollenhauer saknar élan, gnista. Den person, som möjligen kunnat segra eller i varje fall vinna avsevärd terräng inom borgerliga kretsar, Carlo Schmid, var illa sedd av partiets kader av funktionärer, hårt arbetande och hängivna män och kvinnor men trångsynt och bokstavstroget socialistiska. För dem är världsmannen Carlo Schmid en styggelse.

Ju närmare valdagen man kom, desto tydligare blev det, att C.D.U. för varje dag gjorde allt större terrängvinster. Socialdemokraterna har många, som röstar på partiet i ur och skur. Men de yngre arbetarna, på väg från motorcykel- till bilstadiet och under det dagliga intrycket av prosperiteten i det nya Tyskland, var inte mycket mottagliga för förkunnelsen, att de rikare bleve rikare och rikare och de fattiga fattigare och fattigare. De kände sig sannerligen icke som proletärer.

Under sådana förhållanden är det kanske icke så märkligt, att undret från 1953 upprepades, ja förstärktes. Valresultatet blev som bekant:

Partier	Röster	Procenttal	Mandat
C.D.U./C.S.U.	14 998 754 (+ 2 554 773)	50,2 (+ 5,0)	270 (+ 26)
S.P.D.	9 490 726 (+ 1 545 783)	31,8 (+ 3,0)	169 (+ 18)
F.D.P.	2 304 846 (- 324 317)	7,7 (- 1,8)	41 (- 7)
B.H.E.	1 273 001 (- 343 952)	4,6 (- 1,3)	0 (- 27)
D.P.	1 006 350 (+ 110 122)	3,4 (+ 0,2)	17 (+ 2)
D.R.P.	307 310 (+ 11 571)	1,0 (- 0,1)	0
F.U.	254 071 (- 428 648)	0,9 (- 1,6)	0 (- 2)
K.P.D.	- (- 607 760)	0,0 (- 2,2)	0
Heinemann	- (- 318 475)	0,0 (- 1,1)	0
Övriga	150 888 (+ 35 577)	0,4 (- 0,1)	0
	29 785 946 (+ 2 234 674)		497 (+ 10)

Det tyska valsyste­met är proportionellt med ett inslag av personval. Landet var denna gång uppdelat i 247 enmansvalkretsar, varjämte inalles 250 mandat tillsattes efter landslistor. Varje tysk röstade dels på en kandidat i sin valkrets, dels på ett partis landslista. För att man skulle komma i åtnjutande av mandat från den senare krävdes dock antingen 5 % av de godkända rösterna i hela förbundsrepubliken eller 3 valkretsar i direkt val. Med listmandaten »korrigeras» resultatet av de direkta valen. Om ett parti genom sina »andra röster» (Zweitstimmen) vore berättigat till 50 mandat i hela förbundsområdet och direkt erövrat 5, får det 45 från listorna. Har det däremot uppnått 45 riksdagsmän direkt, måste det nöja sig med 5 listmandat. De senares fördelning på delstater beror också på befolkningsutvecklingen i dessa samt valdeltagandet.

Resultatet av valet var en klar framgång för det stora regeringspartiet, C.D.U./C.S.U., som i Bayern ökade från 47,8 till 57,2 % och i Nordrhein-Westphalen från 48,9 till 54,4 %. Socialdemokraterna vann emellertid också — 1,5 milj. röster samt 3 % av valmans­kåren. Partiet gick klart framåt i Bremen och Hamburg samt i mindre utsträckning i Schleswig-Holstein. Om man till S.P.D. lägger kommunisternas röster — de uppmanades rösta på

socialistpartiet och få förutsättas i stor utsträckning ha följt partiledningens paroll — samt Heinemanns neutralister har S.P.D. reellt stått stilla.

De fria demokraterna har klarat sig anmärkningsvärt väl, ehuru förlusten av 324 000 röster, 1,8 % och 7 mandat givetvis är kännbar. Deutsche Partei har misslyckats med att organisera ett genombrott i andra länder än Niedersachsen. Flyktingpartiet kom som bekant icke in, och Bayern-partiet led likaså ett katastrofalt nederlag.

Skillnaden mellan antalet röster för olika kandidater och för partiernas landslistor visade i många fall, att personligheterna dock spelar en betydande roll i dagens Tyskland. Adenauer fick drygt 7 000 fler än C.D.U., och Carlo Schmid erhö­ll i Mannheim 6 000 borgerliga röster och lyckades därigenom åt S.P.D. rädda den enda direkta valkretsen i Baden-Württemberg. Detta torde få konsekvenser i framtiden.

Mörker i Ghana

Den 6 mars 1957 är en märkesdag i det brittiska samväldets historia. Då tillerkändes nämligen den forna kronkolonien Guld­kusten full självständighet. Experimentet var ur flera synpunkter mycket djärvt. Ghana, som det nya riket kom att kallas, var den första helsvarta staten inom samväldet som an-

förtrotts rätten att styra sig själv. Hur detta försök att upprätta en demokratisk infödingstat slog ut i praktiken skulle därför komma att bli av stor betydelse inte endast för Ghana självt utan också för andra negerfolk, som strävade efter nationellt oberoende. Ett misslyckande skulle omedelbart ge dem, som motsatte sig en frigörelse i Afrika av samma slag som den som ägde rum i Asien åren närmast efter det andra världskrigets slut, ett mycket starkt argument. En framgång för den nya staten skulle å andra sidan bli ett stöd för en fortsatt frigörelsepolitik i andra delar av Afrika.

Hur har experimentet utfallit? Något slutgiltigt omdöme går självfallet inte att fälla efter endast ett halvår, men vissa tendenser i det självständiga Ghana är ägnade att inge västerländska bedömare mycket allvarliga farhågor. Tecken saknas ingalunda på att landet politiskt är på väg mot något som betänkligt liknar ett autoritärt styrelseskick.

I premiärminister Nkrumah har Ghana fått en politisk ledare av betydande mått. Han har mer än någon annan kommit att symbolisera den nyvunna självständigheten, som han själv under stora uppoffringar kämpat för under många år. Men Nkrumah är ingen obestridd auktoritet. Hans strävan efter en fast centralmakt motarbetas av inflytelserika kretsar inom landet. Ghana är nämligen inte någon i nationell bemärkelse enhetlig stat. Den kännetecknas tvärtom av en betydande språklig och nationell förbistring och risken för den nya statens sönderfall får inte betraktas som utesluten. Nkrumah och hans anhängare har därför att kämpa med betydande svårigheter i sin strävan att hålla ihop landet. Det är dessa svårigheter som till en del kan förklara de händelser, vilka under de senaste månaderna utspelats i Ghana.

I juli månad beslöt centralregeringen i Accra, Ghanas huvudstad, att utvisa två av den muhammedanska oppositionens ledare. De utvisade, som tillhör det inflytelserika ashantifolket, protesterade omedelbart mot regeringens tilltag. De hävdade att de var medborgare i Ghana, där de bott i många år och där de förvärvat en ansenlig förmögenhet. När de emellertid drog sin sak inför domstol ingrep regeringen i Accra på nytt och genomdrev med hjälp av sin parlamentariska majoritet en lag som gav den befogenhet att i vissa fall utvisa misshagliga personer ur riket. Endast en halvtimme efter det att regeringsförslaget upphöjts till lag hade utvisningsordern mot de båda muhammedanska ledarna verkställts.

Detta rättsövergrepp — Accraregeringens tilltag kan endast karakteriseras på detta sätt — skulle emellertid komma att följas av andra. Londontidningen Daily Telegraphs korrespondent i Ghana, en brittisk journalist vid namn Ian Colvin, hade i en rad artiklar starkt kritiserat Nkrumah och hans förhållanden i samband med utvisningen av de muhammedanska ledarna. Allmänne åklagaren i Ghana, den förutvarande brittiske underhusledamoten Geoffrey Bing, vars kommunistiska sympatier är allmänt kända, lät åtala Colvin för vad denne skrivit i sin tidning och utfärdade samtidigt ett förbud för honom att lämna Ghana så länge processen pågick. Colvin lyckades emellertid att med hjälp av sitt rättegångsbiträde, den brittiske advokaten Christopher Shawcross, få åtalet ogillat av högsta domstolen i Accra, som förklarade att det väckts inför fel forum. Det brott för vilket Colvin åtalats hade, förklarade domstolen, begåtts i Ashantis huvudstad Kumasi. Vid domstolen där skulle Colvin alltså stå till svars för sina handlingar. Den brittiske journalisten tillerkändes i

samband med detta utslag betydande skadestånd.

Men Bing lät sig inte förtröttnas. Han upprepade åtalet inför domstolen i Kumasi och utfärdade ett nytt reseförbud för Colvin. Denne stod då i begrepp att bege sig på några dagars semester till Nigeria, och det var först efter ett ingripande av Shawcross, som också rest till Nigeria, som Colvin fick rätt att lämna Ghana på villkor att han förband sig att återvända för att stå till svars inför domstolen i Kumasi.

Colvin hade emellertid inte hunnit anlända till Nigeria förrän Bing utdelade nästa slag. Allmänne åklagaren utfärdade nämligen ett förbud för Shawcross att återvända till Ghana! Colvin var därmed berövad sitt rättegångsbiträde och ansåg sig på grund därav löst från sitt löfte att inställa sig i Kumasi. För denna sin uppfattning kunde han vinna stöd i den form under vilken Shawcross utfärdat sin garanti för att Colvin verkligen skulle återvända. Den brittiske advokaten hade nämligen förklarat att Colvin skulle komma tillbaka till Ghana tillsammans med honom. I och med att Shawcross själv förbjöds att återvända, hade själva grundförutsättningen för Colvins återkomst försvunnit. Shawcross förvisade sig f. ö. om att han verkligen förbjudits att resa in i Ghana igen genom att med flyg bege sig till Accra. Där blev han omedelbart avvisad och måste därefter resa tillbaka till Nigeria. Det hjälpte inte att ett stort antal medlemmar av juristförbundet i Ghana uppvaktade Bing för att försöka förmå denne att ta utvisningsbeslutet mot Shawcross under omprövning. De blev bryskt avvisade. Krobo Endusei, inrikesminister i Ghana, uttalade samtidigt tämligen öppna hotelser mot de protesterande juristerna.

Affären Colvin-Shawcross avvecklades genom ett ingripande av Nkrumah. Premiärministern lät meddela att åtalet

mot den brittiske journalisten skulle nedläggas. Därmed hade förutsättningen för att denne skulle behöva återvända till Ghana försvunnit. Men samtidigt fastslog Nkrumah att varken Colvin eller Shawcross tills vidare fick lov att återvända till Ghana. Regeringen kunde inte, hävdade premiärministern, tillåta att advokater, och då framför allt utländska sådana, fick utnyttja domstolarna i Ghana för politiska syften. Det hade, enligt Nkrumahs uppfattning, Shawcross gjort och därför var han inte längre önskvärd i landet.

Under loppet av några få månader har alltså de makthavande i Ghana vid flera tillfällen förgripit sig mot medborgerliga fri- och rättigheter som betraktas som självklara i en demokratisk stat. Förvisningen av de båda muhammedanska ledarna var ett försök att bli av med politiskt misshagliga personer. Åtalet mot Colvin syftade till att tysta för regeringen obehaglig kritik. De former under vilka de muhammedanska ledarna utvisades och förbudet mot Shawcross att återvända till Ghana var politiska ingrepp i rätts tvister.

Det är fullt naturligt att dessa händelser framkallat oro och besvikelser i vida kretsar i Västerlandet. De har visat att de optimistiska förväntningar, som på en del håll knöts till den första fria negerstaten inom samväldet, ännu inte kunnat infrias. Även om hänsyn måste tas till de instabila förhållandena i Ghana är det uppenbart att detta land ännu inte nått den politiska mognad, som utmärker en demokratisk stat. Det tragiska är emellertid att det är dåliga europeiska rådgivare, som bär en stor del av ansvaret för att händelserna i Ghana tagit en så allvarlig vändning. Den som i dag utgör det verkligt allvarliga hotet mot demokratien i den nya samväldesstaten är inte ghanajern Nkrumah, det är engelsmannen Geoffrey Bing. Det

är på honom som huvudansvaret måste läggas för vad som inträffat i Ghana.

En fallen som inte kan störtas

Den fallne som inte kan störtas är ungerska folkrepublikens ministerpresident och ungerska socialistiska arbetarpartiets generalsekreterare János Kádár.

János Kádár tillhörde till den 1 november 1956 den närmaste omgivningen till den Imre Nagy som han nu betecknar som förrädare och som för närvarande dväljs i Sovjets fängelsehålor. Tillsammans har de i två års tid utgjort en motvikt till ungerska kommunistpartiets ledare, Mátyás Rákosi och Ernő Gerő. När stalinisterna till följd av den väpnade revolutionen den 23 oktober tvingades lämna sina parti- och regeringsposter, tog Imre Nagy liksom självklart med sig János Kádár i partiledningen och regeringen. Det har ännu inte avslöjats hur och varför Kádár lämnade sin beskyddare för att resa till sovjettruppernas dåvarande högkvarter. Men faktum är att János Kádár, när de ryska stridsvagnarna i gryningen den 4 november 1956 började tränga in i Budapest, från sovjet-högkvarteret i Szolnok förkunnade för världen att han nu innehade posterna som ministerpresident och partisekreterare.

Moskva satte inte något högre värde på Kádár, varken som person eller som verktyg. Detta framgår redan därav att sovjettruppernas kommando under dagarna närmast efter frihetskampens nedslående direkt skötte det underkuvade landets angelägenheter, utan att Kádár tillfrågades. Att man i valet ändå fastnade för Kádár berodde uteslutande på att mycket få aspiranter fanns för uppgiften och att av dessa ingen ens i den grad som Kádár motsvarade kraven. Sedan Rajkprocessen och den därpå följande allmänna utrensningen

förfogade nämligen ungerska kommunistpartiet endast över ett mycket begränsat ledargarnityr. Även om man inberäknar dem som rehabiliterades efter Stalins död kan männen i första ledet inte ha utgjort mer än högst 30-35 personer. Av detta fåtaliga sällskap var omkring femton återvända Moskva-emigranter som hörde till den närmaste vänkretsen kring stalinisten Mátyás Rákosi. Det kunde inte komma i fråga att åter ta fram någon av dessa avdankade och även av de mest pålitliga kommunister avskydda »emigranter», allrahelst som Moskva försökte bromsa det ungerska motståndet genom att låtsas förverkliga revolutionens »antistalinistiska» fordringar.

Ytterligare elva medlemmar av kommunisternas elit befann sig med Imre Nagy i spetsen i sovjetfångenskap och det kunde inte vara tal om att tilldela »förrädarna» som sagt upp Warszawapakten och proklamerat landets neutralitet några ledarposter. Det kvarstod alltså endast Kádár och 2-3 andra obetydliga och svagt begåvade individer.

Kádárgruppen fick två huvuduppgifter av sina uppdragsgivare: att fortast möjligt normalisera livet i Ungern och att ofördröjligen reorganisera Ungerns av revolutionen splittrade kommunistparti. Med tiden har det visat sig att båda uppgifterna långt översteg Kádárs och hans medarbetares förmåga. Normaliserandet har Kádár än i denna dag ej lyckats åstadkomma, lugnet på ytan bör uteslutande tillskrivas den hänsynslösa terrorn och ännu mera sovjettruppernas närvaro i landet. Medan under åren före revolutionen 20-25 000 sovjetsoldater förslog för att upprätthålla kommunistsystemet, får Moskva nu hålla 60 000 man i Ungern för att säkra Kádárregimens ställning. Produktionen i fabriker och företag utgör högst 50-60 % av fjolårets genomsnitt, trots att Sovjetunionen skyndat till Kádárs hjälp med bety-

dande råvaruleveranser och valutalån. Stämningen är den sämsta möjliga trots att skönhetstävlingar, rock'n roll och gamla kära operetter har tillåtits och tidningarna späckas med bilder av lätt klädda flickor. Kádárgruppen har inte lyckats trola bort spåren efter Sovjets stridsvagnskanoner från Budapests gator och ännu efter snart ett år är det dessa som bäst karakteriserar läget i Ungern.

Ännu mindre framgång har Kádár haft med partiets nyorganisering. Rekruteringssekreterarna begagnar alla medel från löften till hot, framför allt bland de statsanställda, men även bland industriarbetarna. Trots hot om uppsägning från arbetet och andra allvarliga repressalier har hittills knappt en tredjedel av det tidigare medlemsantalet tagit ut den nya partiboken. 600 000 tidigare partimedlemmar vägrar att under Kádárs ledning kämpa för att inom partiets kadrar förverkliga socialismen. Ingen partiledare inom kommunistvärlden har hittills fått ett så dåligt betyg!

Lika pinsam som de tidigare kommunisternas öppna opposition är ur systemets synpunkt de intellektuellas passiva motstånd. Tjugosju tidigare kommunistiska författare och journalister sitter i fängelse och Kádár vore lycklig att få försätta dem på fri fot om de bara lovade att glömma vad de gjort under dagarna i slutet på oktober-början på november i fjol och gav tillstånd till att deras namn sattes upp på partiets medlemslista. Men dessa tjugosju förstockade väljer hellre fängelset. De övriga som ännu — eller redan — är på fri fot, tiger envist, utan att bry sig om den officiella piskan eller moroten. Om industriproduktionen är mindre än 60 % av fjolårets, så når den intellektuella inte ens upp till 10 %.

Naturligtvis känner man till och inser Kádárs bakslag även i Moskva. Trots detta ansåg Khrusjtjev det under

loppet av sitt besök i Prag för nödvändigt att särskilt nämna och berömma sin prokonsul i Budapest genom att framhålla att Kádár vet vad han gör och gör det bra. Detta beröm kan absolut inte vara uppriktigt, det verkar närmast som om den ryske generalsekreteraren försökte hålla god min i elakt spel.

Kádár är en fallen man även i Moskas ögon, men han får inte störts, då man inte har någon att ersätta honom med. Och alla som hör till hans omgivning och samarbetar med honom är lika hatade av ungerska folket som Kádár själv, men de kan inte göra annat än vad de hittills gjort och misslyckats med. Den unga kommunistgenerationens leder har glesnat under revolutionen, många har stupat, andra har deporterats till Sibirien eller sitter i hemmafängelserna. Enligt kontrasektionens princip finns endast klenare kvalitet kvar. Hittills har ingen av dem visat minsta förmåga att inta någon ledarställning. Kádár får alltså sitta kvar — i brist på bättre.

Karaktéristiskt är ett envist rykte i Budapest, att Sovjet underhandlar med än den ene än den andre av Imre Nagys i Rumänien internerade anhängare. Dessa rykten är okontrollbara. Faktum är däremot att landets tidigare socialdemokrater och småbrukarpolitiker står under ständigt tryck. Man vill förmå dem att framträda på det politiska fältet, att engagera sig i den nybildade »patriotiska fronten» och senare även i regeringen.

Ett baltiskt forskningsinstitut i Västtyskland

Att de baltiska vetenskapsmän, som lyckades rädda sig över till Sverige undan den andra ryska ockupationen 1944-1945, i vårt land inom många fack gjort en förnämlig insats, torde numera

vara ganska allmänt känt; flera ha också erhållit fasta vetenskapliga befattningar. Mindre bekant är, att även de till andra delar av Västerlandet flyktade baltiska vetenskapsmännen under svåra förhållanden utfört en hedrande gärning.

Huvudmassan av de baltiska flyktingarna, enligt beräkningar ca 450 000, varav ca 200 000 litauer, bortåt 200 000 letter och 60 000–70 000 ester, begav sig till Tyskland, medan endast något över 30 000 (utom ca 6 000 estlandssvenskar) lyckades ta sig över till Sverige, därav ca 25 000 ester, ca 5 500 letter och ca 600 litauer. De balter, som kom till vårt land, har i regel stannat här; endast några tusen har lämnat det. Däremot har de allra flesta av balterna i Tyskland emigrerat, främst till Nord- och Sydamerika, England och Australien; f. n. finnas endast ca 30 000 kvar, till stor del gamla, sjuka och barn.

De baltiska vetenskapsmännen i Tyskland lyckades redan 1946 upprätta ett gemensamt baltiskt universitet, som förlades till Pinneberg invid Hamburg. När detta nådde sin höjdpunkt, hade det ett 100-tal lärarkrafter och ett 1 000-tal studenter. Men allteftersom utvandringen från Tyskland, särskilt av balter i de livskraftigaste åldrarna fortgick, sjönk antalet både lärare och elever, och till sist hade universitetet inte ett tillräckligt klientel; det upphörde med år 1949.

Men hos de i Tyskland kvarstående baltiska vetenskapsmännen levde alltjämt åstundan kvar till vetenskapligt arbete, framför allt inom de nationella disciplinerna. Och 1952 lyckades man åstadkomma en ny vetenskaplig baltisk organisation i Tyskland, denna gång i form av ett forskningsinstitut, förlagt till Bonn.

Baltisches Forschungsinstitut »har till uppgift att vårda, upprätthålla och fortsätta den europeiska kulturtraditionen hos de baltiska folken, ester, letter

och litauer» och är helt av vetenskaplig karaktär. De i institutet företrädde vetenskaperna utgöras av samtliga humanistiska fack som har anknytning till det baltiska området. Man vill också befordra den vetenskapliga tillväxten bland ungdomen inom dessa discipliner.

Institutet är delvis organiserat som en akademi. Kärnan utgöres av de ordinarie medlemmarna, vilka ska vara av baltisk nationalitet och vilkas tal icke får överskrida 12 (4 från varje land). Dessa måste vara vetenskapligt välmeriterade, med en kompetens motsvarande professorernas i de baltiska staterna under dessas självständighet. F. n. är antalet minst 5. Men vid sidan av dem kan till ett större antal, upp till 120, inväljas korresponderande ledamöter från olika fackområden och länder, förnämligast, men ej uteslutande, av baltisk nationalitet; dessa har rätt att deltaga i sammanträdena, men utan rösträtt. De ordinarie medlemmarna utser årligen inom sig en styresman och en vice sådan, med årlig växling mellan de tre länderna. Avsikten är även att skaffa stödjande medlemmar.

Institutet har finansierats främst genom att man lyckats utverka ett årligt anslag av Bonn-regeringen. De ordinarie medlemmarna erhåller ett visst årligt gage och har för detta skyldighet att driva vetenskaplig verksamhet. Men även andra forskare kan erhålla understöd för vetenskapligt arbete, mindre stipendier, även flera år i rad. Och även baltiska studenter, som studerar vid tyska högskolor, får studiehjälp — sådan har givits icke mindre än 65 studenter under sommarterminen 1955 och vinterterminen 1955–56 (under ett tidigare år ända upp till 98); här gäller ingen begränsning till humaniora. Institutet har också lyckats upprätta ett baltiskt bibliotek med grundstomme av det nedlagda universitetets böcker, och

man har trätt i bytesförbindelse med utlandet, framför allt med de skandinaviska länderna, Finland och Polen.

Att man kunnat etablera bytesförbindelser beror icke minst på, att institutet sett sig i stånd att utge en omfattande årsbok. Av denna, som bär titeln *Commentationes Balticae*, har tre årgångar utkommit, 1953/54-1955/56, den sista årgången just utgiven.

Det är en mycket omväxlande och värdefull samling studier, som i dessa årgångar publicerats. Där förekommer språkliga och litteraturhistoriska undersökningar, bl. a. ett par studier över de intressanta litauiska folkvisorna, de s. k. *dainos*. Lettisk och annan folkstro behandlas i en uppsats »Die Epiphanie der Seele» i den sist utkomna årgången av den i Stockholm bosatte latinisten och folkloristen prof. Kārlis Straubergs, som genomgår de olika former, till vilka själen tros kunna förvandlas, t. ex. till djur av olika slag, till träd, blommor m. m., vid döden, under sömnen osv.; här indrages även åtskilligt skandinaviskt material. Samband med folkstro har också en utredning av dr Jonas Grinius i München i samma årgång om ursprunget till de ofta konstnärligt vackra litauiska korsen, som man överallt ser resta i landet, ej blott på kyrkogårdarna. Författaren förnekar deras ofta antagna hedniska ursprung och menar, att det måste ha kristen uppkomst, men beteckna ett kristnande av en förefintlig trädkult. Ett par undersökningar om kyrkoarkitektur har också publicerats liksom en om kyrkosången i Litauen under 15- och 1600-talen. Några historiska undersökningar förekommer, och av dessa har två särskilt intresse för Sverige, prof. Evald Blumfeldts utredning om de fria bönderna i Jerwen (i mellersta delen av norra Estland) under ordens- och svensktiden och dr Arnold Sooms om landsbygdens hantverkare i Estland under 1600-talet, båda författarna verk-

samma i Sverige. I bägge dessa undersökningar, som ingår i den sist utgivna årsskriften, ges värdefulla bidrag till kapitlet om det svenska väldet i Estland under vår storhetstid. Stort intresse för svensk forskning har också ett par undersökningar i resp. första och tredje årgången av den i Bonn bosatte lettiske prof. Edvard Šturms, en av institutets ordinarie medlemmar, den ena en undersökning »Der ostbaltische Bernsteinhandel in der vorchristlichen Zeit», av vilken handel åtskilliga produkter även nått Sverige, och den andra en idérik översikt över stenålderskulturer i Östeuropa.

De i *Commentationes Balticae* publicerade undersökningarna bygger i viss utsträckning på material, som forskarna lyckats rädda med sig vid sin flykt, ofta kanske det enda de kunnat medtaga, säkerligen det för dem värdefullaste. I vissa andra fall har de funnit material i de länder, dit de kommit; så framför allt historikerna i Sveriges riksarkiv. Men givetvis förekommer också undersökningar, som bygger på publicerat material.

Förvisso är det av stor betydelse, att baltiska humanistiska vetenskapsmän i den fria världen fortsätter en nationell forskning, som icke längre får äga rum i hemländerna, där den humanistiska vetenskapen helt snedvrides av den kommunistiska doktrinen. Hela den europeiska kulturvärlden skulle bli fattigare, om ryssarna skulle lyckas utrota den förutsättningslösa humanistiska forskningen i de av dem behärskade staterna; därmed skulle kanske ett återuppbyggande en gång av den västerländska kulturen i dem omöjliggöras. De baltiska humanisterna i exilen sörjer för att denna fria nationella forskning och därmed en viktig del av den baltiska kulturen får »övervintra» i Västerlandet i väntan på den dag, då den kan återbördas till hemländerna.

Det baltiska forskningsinstitutet i Bonn är, liksom de baltiska vetenskapliga institutionerna i Stockholm, Estniska lärdomssällskapet och Estniska vetenskapliga institutet, värt all uppmuntran, både i form av understöd och i form av bokgåvor från institutioner och enskilda. Ty det är något gripande och storslaget i de baltiska vetenskapsmännens förmåga att i exilens trånga villkor upprätthålla den nationella forskningen och detta på en hög nivå. De vetenskapligt högt begåvade baltarna har härigenom liksom på många andra sätt givit vår tids människor ett vackert bevis för något, som tillhör det förnämsta, vartill vi kan nå: andens seger över de materiella villkoren.

Nordiskt akademiskt samarbete

Sedan lång tid utgår statsanslag till två viktiga former av det akademiska samarbetet i Norden, nämligen till inbjudan av nordiska vetenskapsmän såsom föreläsare (15 000: —) och till anordnande av nordiska studiegruppresor (10 000: —). Från de högre lärosätenas sida har alltid visats ett mycket stort intresse för denna form av nordiskt vetenskapligt samarbete. Under de senaste åren har sålunda anslagsäskandena överskridit tillgängliga medel, beträffande den förra anslagsposten med det dubbla och beträffande den senare ända till 4 å 5 gånger. Därför har också vederbörande organ — Svenska kommittén för nordiskt akademiskt samarbete, bestående av samtliga universitets- och högskolerektorer jämte representanter för Sveriges Förenade Studentkårer — år efter år begärt en förhöjning av anslaget till studiegruppresorna.

Till stöd härför har kommittén i år kunnat återropa uttalanden från de mest auktoritativa håll. Kommittén återopar dels uttalanden från rektorerna vid de

olika fackhögskolorna, vilka livligt tillstyrkt anslagsförhöjning. Kommittén anför därjämte ett flertal officiella nordiska uttalanden. Vid sitt sammanträde i Helsingfors i februari 1955 antog sålunda Nordiska kulturkommissionen en resolution, i vilken framhölls önskvärdheten av förbättrade anslag till studiegruppresorna. Vid kulturkommissionens sammanträde i Reykjavik senare på året underströks ånyo vikten av att de nationella delegationerna inom respektive land verkar för en förhöjning av utgående anslag. Den svenska delegationen förordade i enlighet härmed i en skrivelse till ecklesiastikministern om en väsentlig anslagsförhöjning. Något resultat förspordes dock icke.

Vid den nordiska universitetsrektorskonferensen i Lund år 1956 tillstyrktes livligt ett förhöjt statsanslag liksom i en senare sådan konferens i Aarhus. Inte heller i statsverkspropositionen till 1957 års riksdag förekom emellertid någon anslagsförhöjning.

Vid årets nordiska undervisningsministermöte i Stockholm i juni har saken ånyo påtalats. Mötet ansåg sålunda »studiegruppresor under akademisk lärares ledning vara ett ur såväl undervisningsmässig som nordisk synpunkt värdefullt inslag i den akademiska undervisningen och uttalar sålunda som sin mening, att denna form för nordiskt akademiskt samarbete upptas i de länder, som ännu icke begagnat sig av densamma och ytterligare utbyggs i de länder, som redan infört den. Mötet anser vidare, att förslag om statliga anslag för denna uppgift bör ges en välvillig prövning.»

Den svenske undervisningsministern har alltså uttalat som sin mening, att de nordiska studiegruppresorna ytterligare utbyggs, och att statliga förslag för denna uppgift bör ges en välvillig prövning. Det återstår nu endast att hoppas att statsrådet och chefen för

ecklesiastikdepartementet välvilligt prövar sin egen framställning.

Bristfällig lärarutbildning

Bristen på läroverkslärare har framtvingat upprepade sänkningar av kompetenskraven. Disputationskravet för lektorat har avskaffats. Betygsfordringarna i filosofisk ämtestexamen har sänkts från 7 till 6 enheter; vartill kommer att kurserna i de olika ämnena ofta minskats betydligt. Folkskollärare med viss begränsad akademisk utbildning har fått läroverkslärarkompetens. Universitetsutbildningen i detta senare fall har dessutom kunnat ersättas med befördringskurser, som ingalunda kunnat jämföras med normal akademisk utbildning. — Av de för skolpolitiken närmast ansvariga har sällan någon allvarlig oro yppats över den fortgående standardsänkningen. Även de som principiellt ställt sig kritiska inför åtgärderna har i flera fall — även utan att dela den officiella optimismen om kvaliteten av den lärarutbildning det skulle bli fråga om — ansett sig tvungna att acceptera försämringarna som provisorier, nödvändiga i ett tillfälligt krisläge.

På grundval av förslag från den s. k. planeringskommissionen har Skolöverstyrelsen den 8/4 1957 föreslagit vissa mycket långt gående åtgärder. Behörighet till ämneslärartjänst föreslås kunna erhållas av den som genomgått tre befördringskurser oavsett vilka ämnen dessa avsett. Kurserna skulle kunna ersättas av tre akademiska ett-betyg. Kombination av befördringskurs och akademiskt betyg skulle generellt godtagas, vilket även skulle gälla för s. k. 23-gradstjänst för folkskollärare. I fråga om adjunktur i förutvarande 27 lönegraden skulle en kombination av 2 + 1 + 1 betyg gälla för både folkskollärare och filosofie magistrar i vad avses behörighet för treämnestjänster.

Av avgörande vikt för bedömningen av dessa förslag är, att de *icke* avses som provisoriska nödlösningar — icke ens i det fallet är det klart att de kunnat accepteras — utan tänkas bli normala former av läroverkslärarkompetens även i ett läge utan den nuvarande lärarbristen. I själva verket förhåller det sig så, som bl. a. betonats av Läroverkslärarnas Riksförbund, att de föreslagna ändringarna i kompetenskraven inte kan beräknas medföra något nämnvärt tillskott av nya lärare förrän i början av 1960-talet. Vid den tiden kan man emellertid redan nu förutse ett visst överskott av lärare i de humanistiska ämnena. Erfarenhetsmässigt är det endast i dessa ämnen som någon nämnvärd rekrytering står att vinna genom de »provisoriska» lösningarna.

Utan att medföra någon lättnad i fråga om den akuta lärarbristen, skulle de av SÖ föreslagna reglerna alltså medföra en *bestående* och helt onödig standardsänkning för våra läroverk. Det är med tillfredsställelse man konstaterar att universitetskanslern i sitt yttrande över förslagen finner sig »böra intaga en klart avvisande hållning». — Ett avgörande skäl för detta ställningstagande har varit det förhållandet, att det kan förutses att lärare med den föreslagna ytterst svaga kompetensen 1 akademiskt betyg i visst läroämne skulle kunna meddela undervisning även på gymnasiestadiet.

Det är i detta sammanhang av intresse att lägga märke till vissa allvarliga iakttagelser vid studentexamina detta år. Erfarenheterna från dessa diskuterades i Stockholm den 11-12 juni av fackcensorererna för skolämnena modersmålet och historia. Resultatet av överläggningarna meddelades i september till ecklesiastikministern och universitetskanslern. I skrivelsen heter det bl. a.: »Det konstaterades därvid, att modersmålslärares universitetsutbildning i många fall icke håller måttet.

Särskilt framhölls, att ettbetygskurserna i nordiska språk och litteraturhistoria icke äro till fyllest, när det gäller utbildning av gymnasielärare. För behörighet att undervisa i modersmålet på gymnasiet bör enligt censorernas bestämda mening ovillkorligen krävas två betyg i båda de nämnda universitetsämnena.»

Erfarenheten visar alltså enligt den mest kompetenta bedömning som står till buds att provisorierna inte håller måttet. Att under sådana omständigheter gå än längre på den inslagna vägen, och att behålla försämringen även när den inte längre behövs, vore orimligt.

Språkfrågan i Finland

Ända sedan vinterkrigets dagar har det rätt en glädjande avspänning på den finländska språkfronten. Anledningen härtill är naturligtvis i första hand att den finska folkmajoriteten nått sitt mål, sedan den under 1920- och 1930-talen genomdrivit alla sina önskemål i språkfrågan. Men härtill kommer ett viktigt skäl av psykologisk natur. Under orostiden på 1940-talet lärde sig de båda nationaliteterna att bortse från sina egna intressen och förtroendefullt samarbeta med varandra. Det förefaller som om det långa kriget och de många efterkrigsproblemen lyckats överbygga de öppna motsättningarna mellan svenskar och finnar och inrikta dem på mera konkreta livsfrågor.

Ett bevis på denna avspänning är uppgörelsen i universitetsfrågan. Under 1930-talet stod striden särskilt het om det statliga universitetet i Helsingfors, där de finska extremisterna krävde en total förfinskning av undervisnings-språket. Svenskarna svarade med en kraftig opposition som gav utslag efter det sista kriget, då man kunde enas om en rättvis lösning efter tvåspråkslinjen. Det var inte minst presidenten

Paasikivis förtjänst, att man nådde ett godtagbart resultat — genom sin förmedlande inställning i språkfrågan framstår han också här som en av Nordens stora statsmän.

För finlandssvenskarna blev uppgörelsen i universitetsfrågan ett nytt bevis på nödvändigheten av att helhjärtat sluta upp kring det svenska programmet. Det är uppenbart att den nuvarande avspänningen i språkfrågan endast är en vapenvila, som kräver oavlatlig uppmärksamhet och vakthållning från finlandssvensk sida. Likgiltighet för det egna språkets intressen är liktydig med självuppgivelse, eftersom en aktiv finskhetsrörelse ständigt står beredd att inskränka på det finlandssvenska livsrummet.

Att lugnet på språkfrågan inte innebär någon varaktig fred, framgår med all tydlighet av den våldsamma reaktion från purfinskt håll som några finlandssvenska akademiker — Patrik Törnudd och Carl-Fredrik Meinander — nyligen framkallat genom sina uttalanden i språkfrågan. Törnudd, som är redaktör för Studentbladet, talade i sin tidning om det bristande intresse för de principiella frågeställningarna, som rådde bland studenternas flertal, och förklarade att många finlandssvenskar av den yngre generationen med fattning såg fram mot möjligheten av tvåspråkiga barnbarn. Om Törnudd hoppats att genom en sådan »liberal» inställning till förfinskningen vinna förståelse hos sina finska landsmän, måste han ha blivit besviken. Hans uttalanden framkallade en insändarstorm i Helsingin Sanomat med krav på regeringen att på allt sätt påskynda den av Törnudd profeterade utvecklingen: de svenska skolorna borde stängas, de svenska lärarna pensioneras och svenskan avskaffas som Finlands andra officiella språk.

Törnudds meningsfränder har fullkomligt obekymrade av hetskampanjen

fortsatt att förkunna den språkliga självuppgivelsens evangelium. I ett par artiklar i Nya Argus har arkeologen Carl-Fredrik Meinander utdömt hela språkkampen i Finland som otidsenlig och vetenskapligt ohållbar. Det är inte språket utan gemensamma historiska traditioner som sammanhåller en nation, hävdar han. Svenskar och finnar har gemensamt skapat ett finländskt folk med enhetlig samhällstradition och enhetlig kultur. Talet om de båda nationaliteterna är oberättigat. Det naturliga betraktelsesättet borde i stället vara att alla i Finland är likvärdiga medborgare, som utför sin gärning på ett eller två språk.

Meinander förnekar att det finns en svensk nationalitet i Finland. Svenskheten sammanhålles varken av någon gemensam härstamning, av någon speciell kulturform eller någon särskild historia, hävdar han. Påståendet är inte hållbart. Att det sedan tusen år tillbaka funnits en svensk befolkning i Finland och att denna svenskspråkiga folkstam i hög grad tjänstgjort som kulturpion-

jär i landet, kan ingen förneka. Och att dessa finlandssvenskar drivits samman till en nationell gemenskap under motståndet mot finskhetsrörelsen, därom ger historien själv besked. Alla försök att förneka den moderna svenskheten som en nationalitet i Finland är bara teoretiska spekulationer, som inte vinner någon anklang ute i svenskbygderna i Österbotten, Nyland och Åboland.

Meinander vill att det svenska språket skall fortleva som ett sammanhållande band i Finland, men, säger hans kritiker, hur skall den svenska minoriteten kunna slå vakt om sitt språk om den uppgår i den tvåspråkiga, enhetliga nationen? Finlandssvenskarna har allt skäl att också i fortsättningen hålla fast vid regeringsformens ord, att svenskan och finskan är republikens nationalspråk. Och kanske kan de hoppas att med tiden övertyga sina alltmera nordiskt orienterade finska landsmän om att landet behöver dem som brobyggare och kulturella kontakter mellan folken i Norden.